

van de daarin werkzame werknemers en vormt geen garantie voor een sterke gevoelsmatige betrokkenheid bij de stad. Andersom was in andere, minder sterk lokaal gewortelde of 'footloose' sectoren, de mate van mobiliteit ten behoeve van de beroepsbeoefening gering en de betrokkenheid groot, maar bleken bindingen een tijdelijk karakter te hebben. De gegroeide mogelijkheden om mobiel te zijn (denk aan lage vliegtarieven en steeds kortere reistijden) hebben de behoefte aan een eigen lokale culturele identiteit eerder versterkt dan verzwakt, zo lijkt het. Het blijkt dat vereenzelviging met de Rotterdamse identiteit ('zich Rotterdammer voelen') ook onder hen die niet in de stad wonen veelvuldig voorkomt. Sterker nog, het heeft meer te maken met de wens zich tot de Rotterdammers te mogen rekenen (onder andere vanwege de grote kwaliteiten op het gebied van werkklust die zij zichzelf toeschrijven), dan met de wens er ook daadwerkelijk te gaan wonen.

Bindingen van de in Rotterdam werkzame nieuwe middenklasse kenmerken zich door een zekere verbondenheid met de stad, die nu nader kan worden geduid. Het blijkt dat symbolische consumptie bij het ontstaan van die verbondenheid een grote rol speelt. Ook blijkt dat maatschappelijke betrokkenheid er een steeds minder grote bijdrage aan levert. In de sfeer van het werk is de verbondenheid vaak groot, maar ook tijdelijk. De mentale component van binding speelt de hoofdrol in de binding met de stad, zo veel werd uit het onderzoek duidelijk. Verbondenheid is vluchtig geworden, in tegenstelling tot de sterker lokaal gewortelde verbondenheid die veelal door herkomst ontstaat. Zij is weinig duurzaam, eenzijdig en vaak nauwelijks wederkerig. Het feit dat er echter hoe dan ook van verbondenheid sprake is, relateert de door sommigen gevreesde terugtrek van de middenklasse uit sociale structuren. Beter een vluchtige verbondenheid, zo zou Richard Florida zeggen, dan een verstikkend sociaal klimaat, waarin geen ruimte is voor impulsen van de creatieve klasse.

Marco van der Land is onderzoeker bij het Onderzoeksinstituut OTB van de Technische Universiteit Delft.

Literatuurselectie

- Bruce-Briggs, B. (red.). (1979) *The new class?* New Brunswick: Transaction Books.
- Burgers, J. (2002) *De gefragmenteerde stad*. Amsterdam: Boom.
- Featherstone, J.M. (1990) *The paradox of culture and the globalization of diversity*. Utrecht: ISOR.
- Florida, R. (2002) *The rise of the creative class*. New York: Basic Books.
- Land, M. van der (2004) *Vluchtige verbondenheid. Stedelijke bindingen van de Rotterdamse nieuwe middenklasse*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lash, S. & J. Urry (1987) *The end of organized capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Maffesoli, M. (1996) *The time of the tribes. The decline of individualism in mass society*. Londen: Sage.
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Reich, R.B. (1991) *The work of nations. Preparing ourselves for 21st century capitalism*. New York: Vintage Books.
- Storper, M. (1997) *The regional world. Territorial development in a global economy*. New York: The Guildford Press.
- Zukin, S. (1995) *The cultures of cities*. Londen: Blackwell.

In Nederland is de laatste jaren de aandacht gegroeid voor de rol die leefstijlen zouden spelen bij het woongedrag en de woonvoorkeuren van huishoudens. Traditionele kenmerken als leeftijd, samenstelling van het huishouden en inkomen lijken in steeds kleinere mate bepalend voor de keuze die mensen maken ten aanzien van hun woonsituatie. Leefstijl, zo wordt vaak verkondigd, bepaalt niet alleen naar wat voor soort muziek je luistert, in wat voor auto je rijdt en wat voor kleding je draagt, maar ook waar je woont, in wat voor soort woning en hoe die woning is ingericht.

FENNE PINKSTER EN RONALD VAN KEMPEN

De fascinatie voor leefstijlen in relatie tot wonen wordt gevoed door de nadruk op keuzevrijheid in het huidige volkshuisvestingsbeleid en de behoefte om op de wensen en voorkeuren van de consument in te spelen. „Door de grotere verscheidenheid in leefstijl en gedragspatronen groeit ook de variatie in de vraag naar woningen en woonomgevingen”, stelde het Ministerie van VROM in haar nota *Mensen Wensen Wonen*. Het streven om aan deze gedifferentieerde vraag tegemoet te komen, uit zich in een groeiende rol voor leefstijlen bij woningbouwprogrammering en woonmilieuplanning. Er wordt niet langer gebouwd voor ouderen, gezinnen of hogere inkomens groepen, maar voor leefstijltypen zoals dynamische individualisten, anarchisten, 'belongers', stadsecologen, hypermobielen, 'urban professionals' en buitenwijkers. Op zichzelf is er niets mis met de toegenomen aandacht voor de wensen en voorkeuren van de consument om zo hun keuzevrijheid op de woningmarkt te vergroten. De vraag is echter of leefstijl het sleutelbegrip is dat hierbij gehanteerd zou moeten worden. Onder het ogenschijnlijke recht-door-zeebegrip gaan namelijk uiteenlopende interpretaties en definities schuil. Bovendien is de relatie tussen leefstijlen en wonen complex. Wat is leefstijl eigenlijk? En hoe worden leefstijlen zichtbaar? Kunnen leefstijltypologieën die worden gebruikt voor de marketing van tal van consumptieproducten ook worden toegepast op de woningmarkt? Dit artikel beschrijft enkele bedenkingen omtrent het begrip leefstijlen in het

Vraagtekens bij leefstijlen

De waarde van leefstijlen als leidraad voor woningbouw

algemeen en in relatie tot wonen in het bijzonder.

Het begrip leefstijlen

De vanzelfsprekendheid van het leefstijlbegrip gaat verloren bij een kritische bestudering ervan. Het begrip leefstijlen is op zich niet nieuw. Sinds het begin van de twintigste eeuw komt het begrip met golfbewegingen terug in de wetenschappelijke wereld en daarbuiten. De literatuur over leefstijlen is zeer uitgebreid en afkomstig uit uiteenlopende disciplines: sociologie, culturele antropologie, psychologie, geografie en filosofie. Sinds enkele jaren zijn leefstijlen echter ook in zwang bij commerciële bedrijven en overheidsinstanties. De hoop om meer inzicht te krijgen in de smaak en wensen van de consument heeft een wildgroei aan typologieën teweeg gebracht. Een toenemend aantal 'lifestyle magazines' en beurzen informeert het publiek over de nieuwste trends in auto's, kleding, haarstijlen en allerlei andere consumptieproducten en over esoterie, kunst en vrijetijdsbesteding. Het populaire gebruik heeft de discussies over leefstijlen nog verder

gecompliceerd. Leefstijl betekent zo langzamerhand alles en niets.

In het wetenschappelijke debat over leefstijlen spelen in feite vier belangrijke discussies langs elkaar heen. De eerste discussie gaat over de vraag of gedrag wel of niet deel uitmaakt van leefstijlen. Sommige onderzoekers richten zich uitsluitend op gedragspatronen van mensen om leefstijlen in kaart te brengen, waarbij vooral consumptiegedrag een belangrijke plaats inneemt. Andere onderzoekers menen dat voorkeuren en attitudes belangrijker zijn. Leefstijl is in hun ogen een latente variabele die bepalend is voor gedragspatronen van mensen. Leefstijlen worden echter niet altijd zichtbaar, omdat niet iedereen over de middelen beschikt om hun voorkeuren of wensen te verwezenlijken. Hieraan gerelateerd heeft de nadruk op consumptiegedrag in leefstijlonderzoek ertoe bijgedragen dat, in de voetsporen van Bourdieu, de discussie over leefstijlen wordt gedomineerd door leefstijlen van hogere inkomensgroepen terwijl leefstijldifferentiatie onder lage inkomens onderbelicht is gebleven. Dit betekent echter niet dat lagere inko-

mensgroepen geen wensen of voorkeuren hebben. Het gebrek aan inzicht in leefstijldifferentiatie onder minder draagkrachtige huishoudens is een belangrijke beperking van bestaande leefstijltypologieën gebaseerd op gedragspatronen. Dit is ook van belang voor de discussie over de relatie tussen leefstijlen en wonen. Juist op de woningmarkt is het vanwege de krapte op de woningmarkt en de hoge prijzen voor veel mensen niet mogelijk om wensen om te zetten in werkelijkheid. Woongedrag kan dus niet zomaar gelijkgeschakeld worden met woonwensen. Leefstijltypologieën op basis van gedrag zijn vanuit dit perspectief dus in mindere mate geschikt voor woningbouwprogrammering en woonmilieuplanning, omdat de wensen van grote groepen hierin worden verwaarloosd. De tweede discussie gaat over hoe leefstijl te verklaren is: hoe wordt iemands leefstijl bepaald? Sommige onderzoekers beschouwen leefstijl als de uitkomst van een specifieke samenstelling van sociaal-economische, culturele en demografische kenmerken. Leefstijl ontstaat door de interactie tussen verschillende factoren als inkomen, leeftijd en etniciteit. Dit betekent dat mensen met vergelijkbare persoonlijke kenmerken ook dezelfde leefstijl hebben: een Turkse vrouw uit een gezin met een modaal inkomen heeft dezelfde leefstijl als een andere Turkse vrouw uit een gezin met een modaal inkomen. Een andere groep onderzoekers ziet leefstijl daarentegen als datgene wat niet verklaard wordt door de traditionele persoonlijke kenmerken. Leefstijl is een restcategorie, die niet wordt verklaard door traditionele persoonlijke kenmerken. Vanuit dit perspectief kunnen de voorkeuren en het gedrag van de hierboven genoemde Turkse vrouwen wel degelijk verschillen. Een derde discussie betreft of leefstijl een individueel kenmerk is of juist een groepskenmerk. Veel leefstijlonderzoek voor marktdoeleinden, door adviesbureaus als Motivaction of Smart Agent, is gericht op gedragingen en voorkeuren van het individu. Op de woningmarkt gaat het echter niet zozeer om het woongedrag van personen, maar van huishoudens. Binnen het huishouden kunnen woonwensen verschillen, net zoals smaken over kleding of muziek tussen leden van het huishouden vaak verschillen. Daarom wordt bij de zoek-

tocht naar een woning vaak een compromis gesloten. Leefstijltypologieën gericht op het individu zijn vanuit deze optiek weinig geschikt om het woongedrag van huishoudens te voorspellen of daar op in te spelen.

Een vierde discussie gaat over de vraag of leefstijl een statisch of een dynamisch verschijnsel is. Veel onderzoekers ontlopen deze vraag en vooral leefstijltypologieën gaan impliciet uit van onveranderlijke leefstijlen: eens een yup, altijd een yup. In werkelijkheid veranderen de leefstijlen van mensen voortdurend. Dit wordt deels bepaald door de levensloop van mensen. Het krijgen van kinderen heeft bijvoorbeeld een grote impact op het dagelijkse leven van de ouders, maar tegelijkertijd veranderen ook het normen- en waardenstelsel en de wensen en voorkeuren van ouders ten aanzien van hun woon-, werk- en vrijetijdssituatie. Zo verhuizen yuppies die kinderen krijgen vaak van een grootstedelijke omgeving naar een ruifnere en groenere buurt, stappen over naar een gezinsauto en beperken hun uitgaansleven aanzienlijk. Maar leefstijlen worden ook beïnvloed door macro-ontwikkelingen, zoals maatschappelijke, politieke en sociaal-economische veranderingen. Leefstijlen ontstaan altijd in een specifieke historische en sociaal-culturele context. Zo is de hippie bij uitstek een fenomeen uit de jaren zestig en kwam de 'young urban professional' pas in de jaren tachtig om de hoek kijken. In de jaren negentig verscheen de hypermobiel die met behulp van nieuwe transporttechnologie, de mobiele telefoon en e-mail 'footloose' is geworden. Ten slotte zijn leefstijlen niet alleen veranderlijk over de tijd, maar kunnen mensen ook verschillende leefstijlen in zich dragen. De sociale identiteit van mensen bestaat uit vele facetten: je bent niet alleen man of vrouw, maar ook allochtoon of autochtoon, jong of oud, ouder of kinderloos, voetballiefhebber, werknemer, Telegraaflezer, enzovoorts. Leefstijlen van mensen zijn net als hun sociale identiteit deels gefragmenteerd. Op bepaalde momenten en in bepaalde contexten kunnen verschillende facetten van iemands leefstijl bepalend zijn voor zijn of haar gedrag. Deze dynamiek van leefstijlen ontbreekt in veel typologieën en is bovendien lastig te confronteren met de langetermijnplanning van woningbouwprogrammering.

Met het oog op bovenstaande discussies en kanttekeningen wordt leefstijl hier gedefinieerd als een consistente set preferenties (attitudes) en gedrag op de leefgebieden werk, gezin, wonen, consumptie en vrije tijd. Leefstijlen worden zichtbaar in de keuzes die mensen maken met betrekking tot deze leefgebieden. Dit geldt vooral voor keuzes met betrekking tot de gezins-, woon- en werksituatie, die grote 'commitments' met zich meebrengen, zoals het kopen van een huis of het krijgen van kinderen. Daarbij is altijd sprake van afweging tussen de verschillende leefgebieden.

Leefstijlen en wonen

De relatie tussen leefstijlen en wonen is niet makkelijk vast te stellen. Daar zijn verschillende redenen voor. In de eerste plaats wordt dit bemoeilijkt door een wederkerigheid tussen leefstijlen en wonen. Dit wordt duidelijk aan de hand van een voorbeeld. Van jonge alleenstaanden die in de stad wonen, is bekend dat velen van hen een uithuizig bestaan leiden. De vraag is of zij bewust in de stad zijn gaan wonen, omdat zij een voorkeur hebben voor stedelijke voorzieningen zoals cafés en theaters. Of hebben zij die leefstijl ontwikkeld omdat zij toevallig in de stad wonen? De aard van de wederkerigheid tussen woonsituatie en leefstijl wordt bovendien vaak vertroebeld, doordat onduidelijk is of de woonsituatie het resultaat is van een bewuste keuze of van een compromis tussen woonwensen en individuele mogelijkheden. Aansluitend bij bovenstaand voorbeeld blijkt dat alleenstaande jongeren die buiten de stad wonen, vaak minder uithuizig gedrag vertonen dan hun stedelijke soortgenoten. In veel kwantitatieve onderzoeken

wordt vaak onterecht op basis van samenhang tussen (uitgaans)gedrag en woonlocatie een conclusie getrokken over de leefstijl van de persoon in kwestie. De vraag waarom mensen dat betreffende gedrag wel of niet vertonen en op welke manier dat samenhangt met de woonsituatie, wordt meestal niet gesteld. Wonen alleenstaande jongeren die weinig uitgaan bijvoorbeeld buiten de stad, omdat zij uitgaan onbelangrijk vinden? Of omdat in hun woonplaats weinig uitgaansvoorzieningen aanwezig zijn, terwijl zij daar wel gebruik van zouden willen maken? Dit zijn relevante vragen met het oog op de eerder genoemde beperkte keuzemogelijkheden van bepaalde sociale groepen op de woningmarkt. De literatuur over beperkte keuzevrijheid van bepaalde groepen is uitgebreid en zal in dit artikel niet verder worden behandeld. Hier gaat het uiteindelijk om de mate waarin mensen een bewuste afweging maken met betrekking tot hun woonsituatie, want alleen bij een bewuste keuze speelt leefstijl een potentiële rol. In de tweede plaats is het lastig de relatie tussen leefstijlen en wonen in kaart te brengen doordat mensen met verschillende leefstijlen vaak in dezelfde omgeving wonen, maar daar een verschillende betekenis aan verbinden. Drie echtparen in een buitenwijk kunnen bijvoorbeeld om verschillende redenen in dezelfde woonomgeving terecht zijn gekomen. Het eerste echtpaar heeft voor de buitenwijk gekozen vanwege de nabijheid bij het centrum van de stad. Zij gaan daar graag regelmatig eten of naar voorstellingen. Het tweede echtpaar heeft juist voor de buitenwijk gekozen vanwege de nabijheid van het landelijke gebied. Zij gaan daar

Twee prioriteitenpiramides.

graag fietsen en de man kan zijn hobby (vissen) daar uitoefenen. Het derde echtpaar heeft voor de buitenwijk gekozen vanwege de gunstige ligging ten opzichte van het werk van de beide partners. Gevolg is dat mensen met verschillende leefstijlen uiteindelijk in hetzelfde woonmilieu wonen.

Andersom kunnen mensen met dezelfde woonmilieuvorkeuren ook in verschillende woonomgevingen terecht komen, omdat de keuzes die huishoudens maken ten aanzien van hun woonsituatie altijd het resultaat is van een afweging tussen wonen en andere leefgebieden, zoals werk en familie, en tussen verschillende aspecten van de woning en de woonomgeving. De keuze voor een woning hangt bijvoorbeeld af van het woningtype en de bouwstijl. Bij de keuze voor een bepaalde woonomgeving kan onderscheid worden gemaakt tussen verschillende sociale en fysieke eigenschappen van de woonomgeving zelf en de specifieke woonlocatie ten opzichte van voorzieningen of sociale netwerken. De keuze voor een bepaalde woonomgeving wordt nog eens bemoeilijkt doordat er voorkeuren spelen op verschillende schaalniveaus. Een gezin kan best op een laag schaalniveau behoefte hebben aan een rustige en groene omgeving, maar op een hoger schaalniveau behoefte hebben aan enige

stedelijke dynamiek en een hoog voorzieningenniveau. Deze verschillende aspecten van woning en woonomgeving wegen niet bij iedereen even zwaar mee in de keuze voor een specifieke woonsituatie. Het kan bijvoorbeeld best zijn dat twee mensen allebei een voorkeur hebben voor een landelijke omgeving, maar dat de een ook werkelijk kiest om op het platteland te wonen, terwijl de ander die landelijkheid laat schieten voor een woning op loopafstand van een treinstation of dichtbij familie in een relatief compacte uitbreidingswijk. Met andere woorden, ook mensen met dezelfde voorkeuren ten aanzien van de woonomgeving maken - als ze tenminste keuze hebben - verschillende keuzes. De uiteindelijke woonsituatie is in dat geval het resultaat van de afweging tussen deze verschillende aspecten van wonen en andere facetten van het leven van mensen, zoals werk, familie en vrijetijdsbesteding.

Leefstijlen worden dus zichtbaar in de verhouding tussen de verschillende dimensies van het leven van mensen en het gewicht dat mensen aan deze dimensies toekennen. Een dergelijke afweging wordt deels afgedwongen door de financiële en ruimtelijke beperkingen waarmee mensen worden geconfronteerd. Maar ook de woningmarkt zelf zorgt voor beperkingen,

omdat niet alle woningtypen in alle woonmilieutypen voorkomen en sommige woonomgevingskenmerken niet samen voorkomen. Daarom kunnen wensen ten aanzien van woning, woonomgeving en woonlocatie niet altijd worden verwezenlijkt. Dit maakt dat leefstijltypologieën niet simpelweg kunnen worden vastgesteld op basis van woongedrag en dat veel bestaande leefstijltypologieën onvoldoende inzicht geven in de werkelijke motieven en afwegingen van mensen om voor een bepaald soort woonomgeving te kiezen.

Vraagtekens

Wat betekent bovenstaande nu voor de bruikbaarheid van leefstijlen bij woningbouwprogrammering of woonmilieuplanning? Het begrip leefstijl zelf roept bij kritische bestudering meer vragen op dan dat het inzicht biedt. Het blijkt in de praktijk zeer lastig om afgebakende, herkenbare en repliceerbare leefstijlen te vinden. De dynamiek en contextgevoeligheid van leefstijlen versterken dit. De gedragsgeoriënteerde typologieën gericht op het individu zijn niet geschikt om op de woonwensen en het woongedrag van huishoudens in te spelen. In relatie tot wonen blijkt bovendien dat mensen die verschillende afwegingen maken over hun woonsituatie, toch in hetzelfde woonmilieu

terecht komen en daar hun levens heel anders invullen. Mensen hechten dus een verschillende betekenis aan dezelfde omgeving. Ruimtelijke uitsortering naar leefstijl vindt slechts op zeer kleine schaal plaats en lijkt slechts weggelegd voor een kleine elite aan de bovenkant van de woningmarkt. Het creëren van woonmilieus voor specifieke leefstijlgroepen lijkt in dit opzicht niet reëel of wenselijk. Bovendien zijn er ook mensen die juist de voorkeur geven aan wonen in een gemengde wijk.

De nadruk op leefstijlen en met name leefstijltypologieën bij woonmilieuplaning en woningbouwprogrammering om beter op de wensen van de consument in te spelen is onterecht. Wanneer je op de wensen en voorkeuren van mensen wilt kunnen inspelen, kan misschien beter direct onderzocht worden wat de wensen van mensen zijn en welke afwegingen zij maken. Daarbij zou vooral aandacht uit moeten gaan naar combinaties van voorkeuren en de beperkingen voor mensen om hun wensen te verwezenlijken. Waar het uiteindelijk om gaat, is dat de overheid de ruimtelijke en financiële randvoorwaarden schept waarbinnen mensen

vervolgens op basis van persoonlijke afweging hun eigen keuze kunnen maken. Wanneer het gaat om het vergroten van keuzevrijheid van de consument vormen leefstijlen een te strak keurslijf. „Mensen laten zich steeds minder onderscheiden in duidelijke groepen met gelijke wensen maar vragen om producten op maat”, staat er in de nota Mensen Wensen Wonen. Dit geldt in ieder geval voor groepen die geformeerd zijn op basis van traditionele variabelen, maar het citaat kan evenzeer van toepassing worden verklaard op leefstijlgroepen.

Fenne Pinkster is als promovenda verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Ronald van Kempen is hoogleraar Stadsgeografie aan de Universiteit Utrecht. Dit artikel is gebaseerd op een verkennend onderzoek naar woonmilieuvorkeuren en leefstijlen in opdracht van het Ruimtelijk Planbureau.

Literatuurselectie

- Bootsma, H.G. (1998) *The myth of reurbanization*. Utrecht: Nethur Publications.
- Holt, D.B. (1997) *Poststructuralist lifestyle analysis: conceptualizing the social patterning of consumption in postmodernity*. *Journal of consumer research* 23, pp. 326-350.
- Ministerie van VROM (2000) *Mensen Wensen Wonen*. Nota wonen in de 21ste eeuw. Den Haag: Sdu.
- Pinkster, F. & R. van Kempen (2002) *Leefstijlen en woonmilieuvorkeuren*, Utrecht: URU.
- Reijndorp, A., V. Kompier, I. Nio, B. Truijens & S. Metaal (1998) *Buitenwijk*. Stedelijkheid op afstand, Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Wijs-Mulkens, E. de (1999) *Wonen op stand*. *Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Wouden, R. van der & J. Kullberg (2002) *Stijloefeningen*. *Leefstijlen in onderzoek en praktijk*. *Stedebouw & ruimtelijke ordening* 83, pp. 10-21.

- advertentie -

Instituut voor Stedelijk Onderzoek & Ruimtelijk Beleid

Nieuwe Prinsengracht 130
1018 VZ Amsterdam
T (020) 525 4062
F (020) 525 4051
E-mail AME@frw.uva.nl
Website <http://www.frw.uva.nl/ame/>

FOR THE METROPOLITAN ENVIRONMENT

Het Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment verricht sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar steden en verstedelijkte gebieden. In het instituut werken circa 30 stafleden en 20 promovendi op het terrein van de sociale geografie, stedelijke economie, planologie, demografie en stadssociologie.